

PARMENİDES’TE HAKİKAT YOLU VE MANTIK İLKELERİ

Ali ÇETİN*

Öz

Antik Yunan düşüncesinin mitolojiden ayrılıp sistematik bir düşünceye evrilmesini izleyen süreçte Elea Okulu’nun *kurucusu* Parmenides, zamanının ve belki de genel olarak *sağduyunun* tam karşısı tezlerle düşüncelerini biçimlendirmiştir. Onun ünlü şiiri *Doğa Üzerine (Peri physeōs/Περὶ Φύσεως)*, içerdiği mantıksal ilke, çıkarım, çözümlenmeler ışığında, yapı ve imkânı bağlamında bilgi; zaman, mekân, hareket gibi nitelikler çerçevesinde de varlık felsefelerini derinden etkilemiştir. Söz konusu dönemde Parmenides’in ve takipçilerinin mantıksal iç tutarlılığı, savlarındaki rasyonel düzey, Antik Yunan felsefesini biçimlendirmiştir. Onun özellikle doğa felsefesinde ve metafizikte oynadığı rol yadsınamaz. Bununla birlikte aktarılan tek eseri olan şiiri hakkında, ortaya konulan tezler ve bunların yorumları bağlamında belirsizlikler günümüze kadar giderilememiştir. Bu gizemin boyutları, salt klasik düşünce ile ilgili de değildir. *Fizik yaklaşımlarına* bağlı varlık felsefeleri, bunlara dair kuramsal ve kurumsal inançlar, çeşitli kozmogoni ve dil anlayışları, bir şekilde Parmenides’le ilişkilendirilebilir. Aristoteles’in kurguladığı ve bu nedenle haklı bir şöhreti elde ettiği mantık felsefesinin temellerini oluşturan ve metafizik kökenleri de bulunan bazı içeriklerin erken biçimlerini de Parmenides’te bulmak mümkündür. Dedüktif (deductive/tümdengelimsel) yaklaşımın yanında özellikle özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü hâlin imkânsızlığı ve yeter sebep ilkeleri, dile getirilenler arasında en önemli kavramlardır. Doğrudan formüle edilmeyen söz konusu ilkeler, Parmenides’in bilgi, varlık ve ilintili kavramlar hakkında ortaya koyduğu savlar bağlamında kullanılmıştır. Çalışmamızda,

* Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
e-posta: alicetinr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8621-7221

Atıf/Cite as: Çetin, Ali. “Parmenides’te Hakikat Yolu ve Mantık İlkeleri” *Dini Araştırmalar*, 25/62 (Haziran 2022), 9-32, <https://doi.org.10.15745/da.1099196>.

Parmenides’in kaleme aldığı şiirin önemli noktalarına değinerek, dile getirdiğimiz ilkelerin kavramsal boyutta kullanım biçimini, mantıksal yapılarını incelemeye, söz konusu sürecin izlerini takip etmeye ve etkilerini irdelemeye çalışacağız. Bu gayretin temel nedeni; Parmenides’in ortaya koyduğu içeriğin, günümüzde de tartışılmaya devam edilmesi, yukarıda dile getirdiğimiz pek çok alanda etkisini sürdürmesi, felsefenin gelişiminde önemli bir köşe taşı olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Mantık, Mantık İlkeleri, Hakikat Yolu, Parmenides.

The Way of Truth and Principles of Logic in Parmenides

Abstract

In the process that followed the evolution of ancient Greek thought from mythology to a systematic philosophy, Parmenides, the founder of the Elea school, built up his thoughts with theses that were the exact opposite of his time and perhaps common sense in general. His famous poem *On Nature*, in the light of the logical principles, inferences, and analyses it contains, has profoundly influenced both epistemologies in terms of structure and possibility, and ontologies within the framework of time, space, and movement. In the mentioned period, the logical internal consistency of Parmenides and his followers, and the rational level in their arguments shaped the ancient period. The role he played especially in natural philosophy and metaphysics is undeniable. However, the ambiguities in the context of the theses and their interpretations of his poem, the only work that has been quoted, have not been resolved until today. The dimensions of this mystery are not only related to classical thought. Ontologies related to physics approaches, theoretical and institutional beliefs about them, and various cosmogony and language understandings can be related to Parmenides in some way. It is also possible to find in Parmenides's early forms some of the contents that form the basis of the philosophy of logic and has metaphysical roots constructed by Aristotle in the ancient period and for which he gained a well-deserved reputation. In addition to the deductive approach, especially the law of contradiction, the principle of identity, the law of excluded third, and the principles of sufficient reason are the most important concepts among those mentioned. These principles, which are not directly formulated, have been used in the context of Parmenides' arguments about knowledge, existence, and related concepts. In our study, by touching on the significant points of the poem written by Parmenides, we will

try to examine the conceptual uses and logical structures of the principles we have expressed and follow the traces of the process in question, and examine its effects. The main reason for this effort is that the content presented by Parmenides continues to be discussed today, maintained its influence in many areas mentioned above, and is an important cornerstone in the development of philosophy.

Keywords: Philosophy, Logic, Principles of Logic, Way of Truth, Parmenides.

Summary

Greek poet and philosopher Parmenides is the most important thinker of the Elea school. Standing out with his revolutionary and extraordinary ideas on metaphysics, ontology, epistemology, and logic. Parmenides has a distinguished place among the pre-Socratic philosophers. Parmenides, who exhibits a similar attitude towards theology and social problems of Xenophanes, especially in the context of existence and knowledge, is known for the theses against traditional common sense and intuition. His only remaining work, "On Nature", is a poem with a very mystical character, adorned with an allegorical character, written in hexametric verse, following the classical Greek epic writing tradition. Only about a hundred lines of the poem, which were quoted by important philosophers or commentators such as Plato, Aristotle, Theophrastus, Eudemos, Galen, Sextus Empiricus, and Simplicius, have survived to the present day. In addition, he became the pioneer of the philosophical poetry tradition, which even Lucretius admired. Despite its small size, due to the nature of the literary character, it contains, the reference of words and concepts to a wide area has been the source of various problems and, beyond that, discussions that have continued until today not only in terms of language and semantics, but also in many fields of philosophy. Parmenides, who influenced Plato in the context of a rational point of view towards truth, the nature of knowledge and its dialectical method, directly influenced Empedocles in his semi-philosophical-religious thoughts, Anaxagoras in cosmology and archaia, and Leucippus and Democritus in the shaping of the atomists' understanding of the universe. The most important contribution of Parmenides is seen in Aristotle's philosophy on logic. Apart from this, Parmenides's influences on Bradley's metaphysical monism, Meyerson's views in the context of position laws and causality of classical physics and even Einstein's theses on field theory are seen, albeit indirectly. The most important thesis of Parmenides is the thesis that existence has a single, unchanging, homogeneous, non-moving structure, far from

generation and corruption. In this way, Parmenides set an excellent example of rational argumentation. Parmenides' way of reasoning, brought the method used in the analysis of concepts such as "truth" reached by rational thought, and the concepts such as cognition, intuition, integrity, being monolithic, continuity, symmetry, etc. to the ancient treasure of philosophy. Rational cosmology began with the philosophers of Miletus, while philosophical argumentation and conceptual analysis began with Parmenides. From this point of view, the history of Western science and philosophy cannot be written without considering the evolution of the principles laid out by Parmenides in the core dimension, in various forms towards roots and branches. In his poem *On Nature*, Parmenides talks about a supernatural journey. Accordingly, there are two ways: The "Way of Truth" (Aletheia) and the "Way of Seeming". According to the goddess, the absolute principles of the path of truth are the character of reality as being one, being unchangeable, not having spaces, being perfect, not accepting non-existence, and everything is what it is. The other way is the way of mortals, and there are illusions of the senses. Parmenides is not concerned with thinking in the usual sense and its contents, but with the knowledge that can be in question in a sense implied by truth. Parmenides constructs a thesis about the necessary connection between thinking, intuition and its object. Thus, it is a definite fact, a real state, which is possible or even necessary to know. Parmenides' argument presented a dilemma, even a triad, to begin with. According to Parmenides, what is spoken and thought about is there to exist. The thing in the opposite position does not exist as non-existing. So the act of talking and thinking about what does not exist is impossible. Something must exist if we can talk and think about it. The trilogy is this: There is a tautology, which is, being, established between the subject and the predicate. Secondly, to deny what is said about the subject in the predicate; the entity does not exist. The third judgment is the structure containing contradictory repetition in the predicate of what is said about the subject; Being either exists or does not exist. Formally; A is A, A is not A, and A is A and not-A. According to Parmenides' argument, the last two propositions that are contrary to identity cannot be accepted. The description of being as continuous, ancient, and infinite, also revealed the idea of the identity of being as the subject of thought. Plato and Aristotle follow this first principle of logical construction that will have a formal structure in the hands of the thesis that existence cannot be non-existent, thus paving the way for the principle of non-contradiction. In this framework, after questioning the step of existence or nonexistence, the absence of any possible option between or outside the two revealed the impossibility of the third option. Returning to

the beginning of the argument, we discover the other fundamental principle of logic. Existence did not come from non-existence, because if we accept its opposite, non-existence will have to exist, and although it does not exist, it will have to give birth to itself as existence. However, for existence to exist, it must have a sufficient reason, and it is not possible for the being to arise from such an absence-being status. Thus, under the principle of sufficient reason, the nature of the causes must be able to be the source for the formation of the effects. This characterization of existence has led to its description as a self-identical structure that excludes contradiction and without cause. We will reveal the structural and philosophical details of the arguments made in our study. In addition, within the limits of our study, we will discuss Parmenides' poetry and the theses he created regarding the basic principles of logic, the method of argumentation, and their effects on other fields, especially the philosophy of logic.

Giriş

Alfred North Whitehead (öl. 1947), Batı felsefesinin, günümüzde ele alınan pek çok konunun kökenlerini barındırması nedeniyle entelektüel açıdan, Platon'a (öl. MÖ 347) düşülen bir dizi dipnottan ibaret olduğunu dile getirmiştir. Aynı şekilde Platon felsefesinin de bazı noktalardan, Parmenides'e (öl. MÖ 44?) düşülen bir dipnot olduğunu söylemek mümkündür (Gallop, 2013, 4). Aynı yargının izlerini, mantık düşüncesinin kökenleri söz konusu olduğunda, Aristoteles'te (öl. MÖ 322) de bulmak olasıdır. Aristoteles mantığı, Batı ve İslam felsefe geleneklerinde etkili olmuş, özellikle tümdengelimsel ve matematiksel yapısıyla hemen hemen her bilim dalında vazgeçilmez bir konuma yükselmiştir. Bu etkinin boyutları, diğer mantıksal ve bilimsel yaklaşımları dışlama seviyesine de ulaşmıştır. Immanuel Kant'ın, (öl. 1804) mantık hakkında “Aristoteles, söz konusu bilimi *bütin* hatlarıyla ortaya koymuştur” beyanı onun otoritesinin en yalın anlatımıdır (Hurley, 2018, 15).

Aristoteles'in mantık kurgusunda ortaya konulan içeriğin orijinal yönleri tartışılmaz ölçüde olsa da önemli bileşenlerden bazılarının tarihsel felsefi kökenleri bulunmaktadır. Aristoteles'e göre, bilimlerin ilk ilkeleri kanıtlanamaz; üstelik diğerlerini de içeren bir bilim türü bulunmamaktadır. Bununla birlikte Aristoteles'e göre, özel bir bilim vardır ve onun ilkeleri, diğerlerinin temellerine ışık tutmaktadır. *Metafizik* ya da *ilk felsefe* olarak adlandırılan bu bilimin, özellikle çelişmezlik prensibi, tüm ilkelerin en önemlisi olarak nitelenmektedir (Aristoteles, 1996, 201).

Değişim sorunu, algı, bilginin yapısı ve ontolojik varsayımlarla ilgili Antik Yunan felsefesinde süren tartışmalara yeni bir boyut kazandıran Parmenides bağlamında, Aristoteles’in de önemle üzerinde durduğu ve dar bir ölçekte mantığın da temellerinde yatan özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü hâlin imkânsızlığı hatta daha sonra Gottfried Leibniz’in (öl. 1716) yorumladığı yeter sebep ilkeleri hakkında ortaya koyduğu yaklaşımlar, günümüzde de araştırılmakta, türlü çalışmalara konu edilmektedir.

1. Parmenides ve Felsefi Düşünceye Etkisi

Platon, *Parmenides* adını verdiği diyalogunda onun 65 yaşlarındayken, öğrencisi Elealı Zenon’la (öl. MÖ 430) birlikte Atina’ya geldikleri bir dilimde, Sokrates’le (öl. MÖ 399) de tanıştığını hatta tartıştığını yazmıştır. Bu bilgilere göre Sokrates’in yaşından yola çıkıldığında Parmenides’in tahmini doğum tarihi MÖ 515 civarı olmalıdır (Arslan 2013, 1/215). Aristoteles’in aktarımına göre Parmenides, Ksenophanes’in öğrencisidir ve onun düşüncelerini devam ettirmiştir (Aristoteles, 1996, 105). Bununla birlikte Brehier’in belirttiği gibi Parmenides’in varlık ve kozmoloji anlayışında Pisagorculardan önemli ölçüde etkilendiği de açıktır (Arslan, 2013, 1/216). Hayatı hakkında pek bilginin olmayışı nedeniyle, üzerinde belirli bir gizem oluşan filozof, siyasetle yakından ilgilenmiştir. Bu anlamda onun, yasaların yapımında rol alması ve Ksenophanes’in (öl. MÖ 480) öğrencisi olduğu kaydı, varlık anlayışına paralel olarak hayatının da mutlak bir durağanlığa dönüştüğü kanısını yanlışlamıştır (Gallop, 2013,4).

Kahn’a göre Platon, Aristoteles ve Plotinus’u (öl. 270) dışarıda bırakırsak; Yunan felsefesinde en önemli figür Parmenides’tir. Aynı zamanda o, metafizikçi olması bağlamında, başlangıçtaki en özgün filozoftur. Ontoloji-metafizik ilişkisi açısından varlık ve gerçeklik kavramlarını felsefi bir tartışmaya konu olacak biçimde ilk kez ortaya koyan da Parmenides olmuştur (Kahn, 1969, 700).

Parmenides, durağan varlığın olmadığı, her şeyin hareket ve oluş içinde bulunduğu savına karşıt düşünce geliştirmiş ilk filozoftur. İyonya filozoflarının ortaya koydukları doğa hakkındaki yargılar; Herakleitos felsefesinde durağan varlığın yadsınmasıyla yanıtlanmış, Parmenidesçi düşüncede ise bunun tamamen karşıtı olarak oluşun dışlanmasına evrilmiştir. *Arkheye* dayalı varlığı ve değişimi açıklamaya çalışan doğa felsefesi yeterince ikna edici bulunmamıştır. Bu düzlemde Parmenides, kuramsal bilgiyi duyumsal olandan ayırarak ontolojiyi salt mantıksal bir zeminde açıklamaya çalışan ilk filozoftur. Parme-

nides, bu ayrımla aynı zamanda her iki alana ait bilgiyi ayrıştırmış; değişmeyen hakikate götüren doğru, değişenin ise sanı düzeyinde bir bilgi sunduğunu savunmuştur (Platon, 1997, 361b).

Parmenides, genel olarak Sokrates öncesi filozofların en büyüğü ve kendisinden sonraki seyri değiştirmiş bir düşünür olarak kabul edilir (Cevizci, 2012, 51). Sıra dışı görüşleri; zamanında, felsefenin doğasını ve mecrasını değiştiren bir meydan okumaya dönüşmüştür. Eserlerinde kendisine atf yapan Platon bile ondan *Parmenides Baba* olarak söz etmiş, onu eleştirmenin, tıpkı baba katili olmaya benzeyebileceğini yazmıştır (Platon, 1997, 262d). Bununla birlikte Parmenides'in otoritesi, onun savunduğu monist ve durağan dünya algısına karşıt görüşleri engellememiştir. Bu tezler; atomculuk, çoğulculuk ve Platon'un formlar öğretisi gibi temel başlıklar altında, her ne kadar fazlasıyla detay barındırsalar da toplamak mümkündür (Curd, 2004, 4). Parmenides'ten sonra, arke konusunda çoğulcu tarafta kalan Empodekles (öl. MÖ 434), doğal dünyayı Elea Okulu'nun vurduğu zincirlerden kurtarma çabalarıyla, yarı felsefi-dini bir düşünce geliştirmiştir. Bu karşıtlığa rağmen Empodekles, *Doğa Üzerine*'den oldukça etlenmiştir. O, hiçbir şeyin yoktan gelemeyeceğini, var olanın da yokluğa gidemeyeceğini hatta evrenin herhangi bir boşluğa sahip olmadığı düşüncelerini olduğu gibi kabul etmiştir (Palmer, 2009, 14). Anaksagoras (öl. MÖ 428) da boşluğun olmadığı, var olmanın ve yok olmanın mevcut durum haricinde olanaksız olduğu gibi bir dizi Parmenides ilkesini kabul etmiştir. Maddenin temel yapıtaşının *tohumlar* (*spermata*) olduğunu savunan Anaksagoras; tüm doğal tözlerin, Parmenides'e uygun biçimde, hâlihazırda var olduğunu dile getirmiştir (Palmer, 2009, 15). Atomcu öğretinin Leukippos (öl. MÖ 322) ve Demokritos (öl. MÖ 370) gibi savunucuları da bu yoldan devam ederek doğal dünyanın gerçekliğini ve değişimini garanti altına almak istemişlerdir. Onlar; Parmenides'in savunduğu, varlığın yokluktan gelmediği, yok edilemeyeceği, homojenlik, sonluluk ve bölünmezlik gibi ilkeleri kabul etmişlerdir (Palmer, 2009, 16).

Curd'a göre, ileride üzerinde duracağımız üzere, Parmenides'in monist oluşu genellikle *dir*'in (*είναις*) *varoluşsal* bir anlama geldiğini kabule dayanır. Parmenides, varlığın olduğu gibi mevcut olduğunu ve araştırma *yolunun* imkânsız olanı değil konusu bilinebilir, incelenabilir olan bir şeyi işaret ettiğini savunmuştur. Yine Parmenides'in *dir*'i varoluşsal olmaktan çok yüklemel bir niteliktedir. Bu nedenle Parmenides sayısal değil yüklemel bir monisttir. Sayısal monizm, yalnızca bir şeyin olduğu tezidir. Bu, Melissus'a (öl. MÖ 430) da atfedilmiştir. Yüklemel monizm ise var olan her şeyin yalnızca bir

şey olabileceğini savunur. Var olan her şey birleşik bir bütündür. Böyle bir monizmde *tekin* sayısal çoğulluğu mümkündür. Parmenides, bir şeyin olması gereken gerçek doğasının peşindedir ve bu da metafiziksel kökenlere yönelmeyi içeren bir araştırmayı gerektirir (Curd, 2004, 5).

Anaxagoras, Empodekles, Demokritos hatta Platon ve Aristoteles, Parmenides’in bu katı monist görüşünü kabule isteksiz olsalar da onun öğretisini kendi felsefelerine dâhil etmeden reddetmeyi düşünmemişlerdir. Modern dönemlerde bile Parmenidesçi kavramlar, metafizik ve bilimde önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Francis Bradley’in (öl. 1924) metafizik monizmi hemen hemen onun izdüşümüdür. Diğer taraftan Émile Meyerson (öl. 1933) ve diğerleri nedensellik ilkesini, klasik fiziğin konum yasalarını, Parmenides’in değişmeyen varlığının uzak fakat haklı bir ürünü olarak kabul etmişlerdir (Kahn, 1969, 715). Einstein’ın alan teorisinin, Parmenides’in üç boyutlu evreninin dört boyutlu bir versiyonu olarak tanımlanabileceği iddia edilmiştir (Popper, 1998, 123). Platon’un benzersiz formlarını anlattığı ontolojisi ve gerçekliğin asla değişmeyeceği öğretisi, erken dönemde görülen Parmenides etkilerinden biridir. Wittgenstein’in (öl. 1951) ilk dönem çalışmasında da aynı etkiyi görmek mümkündür. Ona göre nesnel kalıcı ve değişmezdir; değişen şeyler sadece onların uzamsallıkları gibi yönleridir. Parmenides’in dile getirdiği monist görüşün Kahn’a göre gözden kaçırılan bir diğer yönü, Antik ve Orta Çağ felsefesinde gelişim gösteren, Baruch Spinoza (öl. 1677) ile G. W. Friedrich Hegel’den (öl. 1831) bu yana da süregelen modern monizmle önemli paralellidir. Bu, zihin ve varlığın yani bilişin, nesnesiyle özdeş olmasıdır. Parmenides’in şiirinde bu özdeşleştirme, dili de içerecek biçimde genişletilmiştir. Parmenides’in özdeşliği Aristoteles’in, bilginin bilinen şeyle özdeş olduğu tezine katkı yapmış görünmektedir. Parmenides, varlığın düşünme ya da düşünülme olduğunu söylememektedir. Aynı biçimde Aristoteles de akledilir nesnelere akleden olduğunu iddia etmemiştir. Bu düzlemde bilme, varlıkta kurulum, bilim ve mantık ontolojiye dayanır, zihin de formları dikte etmez, onları bildiği nesnelere çikarsar (Kahn, 1969, 724).

Parmenides’in akıl yürütme biçimi, *hakikat* gibi rasyonel düşünce ile ulaşılan kavramların çözümlenmesinde kullanılan yöntemi ve biliş, sezgi, bütünlük, yekpare olmak, süreklilik, simetri vb. kavramları, felsefenin kadim hazinesine kazandırmıştır. Rasyonel kozmoloji Milet filozoflarıyla; felsefi argümantasyon ve kavramsal çözümlenme Parmenides ile başlamıştır (Kahn, 1969, 720). Bu açıdan Batı biliminin ve felsefesinin tarihi, Parmenides’in nüve boyutunda ortaya koyduğu ilkelerin, çeşitli biçimlerde kök ve dallara doğru evrimini dikkate almadan yazılamaz.

Platon'un, onun adıyla kaleme aldığı eserinde, şiiri bağlamında Parmenides'in dilsel ustalığı ve felsefi otoritesi, okuyucu tarafından sezilir (Platon, 1997b). Parmenides'in *Doğa Üzerine* adlı tek eseri, klasik Yunan destan yazım geleneğine uygun olarak *heksametrik* dize biçiminde kaleme alınmış bir şiiirdir (Gallop, 2013, 5). Günümüze kadar gelen parçası, şiirin yüz elli mısrasını oluşturan üçte birlik bir kesimdir. Parmenides'in yazdığı şiir ve onun mirası, düşüncenin rasyonel adımlarını içeren, kadim aklın nadide bir örneğidir. Dizelerdeki kavramsal güçlükler, ilgi çekici olmasının yanında, günümüze kadar uzanan tartışmalara neden olmuştur. Çağdaş sorunlara da ışık tutan içerik, Sokrates öncesi dönemde güçlü yapısıyla, Parmenides'i gerçek anlamda bir filozof olarak teyit etmektedir.

Parmenides, dönemsel bir eğilim olarak başlığını koymadığı fakat daha sonra *Doğa Üzerine* adı verilen şiirindeki dizeleriyle, halefleri tarafından kaleme alınan, felsefi şiir geleneğinin ilk temsilcisidir. Bu yargıya rağmen Proklos, Homeros ile karşılaştırarak şiirindeki üslubu nedeniyle Parmenides'i eleştirmiştir. Özellikle onun ifadelerinin akışkan ve doğal olmadığı, müzikal zarafetten yoksun bulunduğu temel sorundur. Bununla birlikte Parmenides'in, şiirinde kullandığı üslup Homeros'un tarzından çok farklı değildir (Henn, 2003, 1). Parmenides, şiiriyle kendinden sonra Empodekles başta olmak üzere, Cicero'nun (öl. MÖ 43) bile hayranı olduğu Romalı şair-filozof Lucretius (öl. MÖ 55) gibi yazarların eserler verdikleri felsefi-destansı türün öncülüğünü yapmıştır (Henn, 2003, 5). Simplikios (öl. 560), günümüze ulaşan yüz elli dizenin üçte ikisini aktarmıştır. Diels tarafından belirlendiği üzere Parmenides'ten yapılan alıntılar fragmanların; Platon (7, 1-2; 8, 38, 43-45; 13), Aristoteles (7, 1; 8, 44; 13; 17), Theophrastus (öl. MÖ. 287) (17), Eudemos (öl. MÖ. 290) (8, 43, 44), Plutarhos (öl. 119) (1, 29-30; 8, 4; 13; 14; 15), Soranus (19), Galen (öl. 216) (18), Sextus Empiricus (öl. MÖ. 160) (1, 1-30; 4; 6; 8, 3-4; 9), Plotinus (4; 8, 5, 25, 43), Diogenes Laertius (öl. MÖ. 240) 1, 28-30; 7, 3-5), Iamblichus (öl. 325) (8, 24), Proklos (1, 29-30; 2; 3; 4; 6, 1; 8, 4, 5, 25, 26, 29-32, 35-36, 43-45), Damaskios (öl. 550) (6, 2; 8, 25), Ammonius (öl. 517/526) (8, 5), Simplikios (1,28-32; 3, 3-8; 5; 7, 1-2; 8; 10; 11; 12; 13; 20) gibi yazarlardan gelmektedir (Coxon, 2009, 2).

2. *Doğa Üzerine*'nin Bazı Temel Kavramları

2.1. Zamansızlık

Parmenides, doğrudan söz konusu kavramı kullanmasa da zamansızlık hakkında düşünce üretmiş; tanrıça'nın, gerçeklik bağlamında "geçmişte yoktu, gelecekte de olmayacak çünkü o, yeknesak bütün olarak sürekli yapıdaki

bir tekliktir” (DK 28 8B5-6) biçimindeki tezini sunmuştur (Parmenides, 2019, 91). Tanrıçayı, şiirinde söz konusu savlarla dile getiren Parmenides; *sonsuz şimdi* kavramının veya şimdiki zamanın sonsuzluğu içeren anlamdaki kullanımının mucididir (Gallop, 2013, 13). Parmenides’e göre evren değişime kapalı olduğundan, onun zamansal açıdan hiçbir evresi diğerinden ayırt edilemez ve bilinen zamanın her bölgesi; geçmiş, an ve gelecek bağlamında özdeştir. Bu sav; Herakleitos’un, *başlangıcı ve sonu bulunmayan dünyanın, devinimdeki ateş* olduğu biçimindeki tasvirine karşıt bir düşüncedir (Curd, 2004, 43). Tanrıçanın, zamansal ayrımları yadsıması, şimdi ve süreklilik gibi kavramları kullanmasıyla olanaklı görünüyor. Bütün olarak şimdinin var olması mevcudun geçmiş ve gelecekte söz konusu yokluğunu neden ve nasıl gerektirmektedir? Burada ima edilen husus; kesintisiz bir şimdinin, olası olanı çepeçevre kapsadığıdır. Tıpkı tek yapraklık bir kitabın, ilk sayfası ve son sayfası arasında öncelik ve sonralık ayrımının yapılamaması gibi, düşünce ve konuşmanın nesnelere arasında da ayırım yapılamaz. Eğer varlık, kesintili bir şey olsaydı mevcut, kendi yerini olacak müstakbel mevcuda konumunu bırakmak zorunda kalacaktı. Gelecekte var olacak ise şimdi var değildir ve gelecekte var olan da şimdi yoktur. Bu değerlendirmelerden hareketle zamansızlık savı, gerçekliğin doğasını açıklamada kullanılan bir kavram ve hakikat yolunun bir niteliği olmaktan çok zamansızlıktan ayrı olarak, kullanıldığı bağlamlar düzleminde anlaşılabilir (Gallop, 2013, 13).

2.2. Oluşmayan ve Bozulmayan (Kevn ve Fesattan Uzaklık)

Oluşmamış ve bozulamayan varlık anlayışı bağlamında Parmenides’in görüşleri 8. bölümde (DK 8B6-21) ortaya konulmuştur. Bu aralıkta özellikle ilgili dize (DK 8B12) oldukça zor olan bir konuyu aydınlatmaktadır. Anılan bölüme göre; eğer bir yaratım veya oluşum varsa, mevcut ya olandan ya da olmayandan kaynaklıdır. Mevcut, olandan kaynaklı değildir. Bu, mevcudun kendini kendinden doğurmasının olanaksızlığı nedeniyle doğru seçenek olmaz. Fakat mevcut ya da özne, olmayandan da kaynaklanamaz. Olmayanın olanı doğurması da saçmadır. Bu dilemmanın söz konusu çıkarımına göre, hiçbir meydana geliş yahut yok oluş mümkün değildir. Daha teknik olarak eğer oluşum varsa, ya olandan ya da olmayandan kaynaklıdır fakat o, ne olandan ne de olmayandan kaynaklıdır. O halde oluşum yoktur.

Leibniz’in mantığa eklediği ilkelerden biri olan yeter sebebe göre, yokluktan varlığa geçişi için varlığın kendi kendine kaynaklık etmesi de bu ilkeye göre mantıklı görünmüyor (Popper, 1998). Tanrıçanın önemli aktarımlarından bir diğeri bölünmezlik argümanıdır. Şiirde DK 8B22-25 arası iletilen içerik

bu bağlamda öncesiyle bağlantılı ve bir bütünlük oluşturmuş görünmektedir. Tanrıçaya göre gerçeklik bölünmez, maddeyle özdeş bir mekândır (Gallop, 2013, 15).

2.3. Bölünmezlik

Bölünmezlik, üzerinde durulan önemli konulardandır. Şiirde her şeyin var olanla dolu olduğu dile getirilir (DK 8B24). Genel bir sav olarak varlık, sürekliliği olan bölünmez bir bütünlüktür. Hemen arkadan gelen dizede *varlık*, *varlıkla temas hâlinde* denilir. Bu dizede bütünlükle ilgili olan sava dair çelişik bir yargı söz konusu değildir. Burada birbirine bitişik en az iki varlıktan kasıt; bir kesimi diğerinden ayıran bir boşluğu barındırmayan, varlığın bir arada tutulmasına gereksinimi ortadan kaldıran bir süreklilik vurgusudur. Bu okumayı daha önce hazırlayan ise aslında DK 8B23 dizesidir. Burada kesintisizliğe açık bir vurgu vardır. Yine DK 4B1-4 de bu çıkarımları desteklemektedir. Burada, zihinde olanlara bile baktığımızda birliğin, asla bozulamayacağı ifade edilir. Gerçekten de bu pasajlara göre ne kadar uzakta olursa olsun şeyler, zihinde yakındakilerden ayırt edilemez biçimde vardır. Süreklilik, bu türlü ayrımları engelleyen niteliktir. Şiirde DK 8B22'ye döndüğümüzde, temel öncül göze çarpmaktadır. Varlık, bölünemez çünkü her şey birdir veya aynı/benzer/farksızdır. Burada varlık hakkındaki benzerlik veya aynılık sözcüğünü, zarfiyet bildiren bir yapıda anlamak, argümanı daha doğru bir noktaya taşıyacaktır. Buna göre varlık, her noktada bir ve aynıdır. Böylece hiçbir boşluk yoktur.

Bölümdeki savlardan hareketle, ortaya çıkan bir sorun bulunmaktadır. Sürekliliğin; uzamsal mı, mekânsal mı olduğu, yoksa her iki bağlamın da söz konusu olup olmadığı tartışmaya açıktır. Şiirde geçen *kesintisiz* (*συνεχής*) sözcüğü (DK 8B25), DK 8B6 dizesindeki anlamında kullanılırsa bağlamdan, zamansal kesintisizlik çıkarılabılır. Bununla birlikte üslup, doğal mecrası itibariyle uzamsallığa da vurgu yapmaktadır. Üstelik uzamsal kavramı; kesintisizlik düzleminde, varlık hakkındaki söz konusu argümana bağlamdaki devamlılık açısından, güçlü bir katkı sağlayacaktır (Barnes, 2013, 200) Nitekim DK 8B44-48 arası dizelerde azlık, çokluk, küçüklük, büyüklük gibi kavramlar çerçevesinde, dile getirilen sav, ilgili yargılarla uyumlu biçimde, varlığın uzamsal bağlamını teyit edecektir (Gallop, 2013, 16).

2.4. Değişmezlik ve Mükemmellik

Değişmezlik, hareketsizlik ve eksiksizlik kavramları da söz konusu edilmektedir. Bu çerçevede varlığın, niteliksel açıdan değişime veya hareket gibi herhangi bir farklılaşmaya uğrayamayacağı dile getirilmiştir (DK 8B 26-33).

Burada *zincirleme* ifadesi, DK 8B14'te olduğu gibi değişmezliği ifade etmek için kullanılmıştır. Varlık prangaya vurulmuştur ve bu nedenle ne hareket edebilir ne de değişebilir.

DK 8B26'dan itibaren dile getirildiği gibi iki kanıt ileri sürülmüştür. Oluşumun ve çözülüşün çürütülmesini amaçlayan ilk kanıt, her iki kavramın imlediği reel düzlemin yokluğu durumunda hareket ve değişimin olamayacağını zımnen ortaya koymuştur. Örneğin gecedен gündüze geçiş için, karanlığın dağılıp gün ışığının dünyayı aydınlatması gerekir. Bunun için yeryüzünün güneşin ışınlarını almayan tarafının, alan tarafa dönmesi gerekecektir. Bir dönüş yoksa gece ve gündüz değişimi de olanaklı değildir. Değişmez kavramı, salt nitel olarak değil aynı zamanda uzamsal pozisyonlar bağlamında da söz konusudur (Barnes, 2013, 214). Sonraki *değişim* (*kinesis/κίνησις*) kavramı, her iki anlamı da kapsamaktadır. DK 8B41'de tanrıçanın bunlardan herhangi birini dışlamadığı görülmektedir. Bununla birlikte oluşum ve çözülüşün, hareketi nasıl ve neden ortadan kaldırdığı açık değildir. Bu sorunun muhtemel yanıtı, Parmenides'in değişimi, hareketten ayrı görmemiş olmasıdır.

İkinci kanıt, varlığın hareketsizliğinin, onun öz karakteri ve eksiksizliğinden kaynaklandığı düşüncesine dayanır (Henn, 2003, 85). Değişim, Parmenides'e göre, varlığı kendisi olmaktan çıkarır. Burada eksik detaylardan biri, sıklıkla Parmenides'e atfedilen, varlığın hareket etmek için boş alana gereksinim duyduğudur. Boşluk olmadığı için mantıksal olarak hareket de olanaklı değildir. DK 8B32 ve 33. dizelerde varlığın eksiksiz olması gerektiği savı da hareketin ve değişimin olmaması nedeniyle varsayılacaktır. Aykırı bir durumda onun, mevcut durumunda bulunması olanaklı değildir (Gallop, 2013, 18).

Sonraki dizelerde tanrıça, düşüncenin var olandan ayrılamaz olduğu ilkesini yinelemektedir. Bu çerçevede varlığın benzersizliği, bütünlüğü ve değişmezliği tekrar onaylanır. DK 8B36-38 arasında ise oluş-bozuluş, yer, renk değişimi gibi kavramların hiçliği nedeniyle küçümsenmesi söz konusudur. Bunlar, fanilerin bir takım mesnetsiz inançlarından ibarettir. İlerleyen dizelerde (DK 8B43 vd.) tanrıça; varlığın, merkezden her yöne eşit uzanan bir küre benzeri yapısının bulunduğunu söylemektedir. Elbette bu şekil benzeri anlatım onun, cisimsel ve uzamsal olarak algılanmasını gerektirmemektedir (Wedin, 2014, 172). Nitekim daire ifadesi döngüsellığı, sınırsızlığı ve benzeri kavramları anlatmak için de kullanılabilir. Varlığa uzak bir sınır belirlemek veya onun değişmezliğini betimlemek için *zincirlenmiş* gibi imlemeler, yaygın kullanımlarının işaret ettiği anlamsal içerikten çok onun tam, mükemmel ve nihai karakterini göstermektedir. Küre kavramı da her açıdan aynı, tam ve eksiksiz olana gönderimde bulunmaktadır.

Şiirin sonraki dizelerinde görünenler ya da gelip geçici fani olanın algısı ve yapısı üzerinde durulmaktadır. Burada dile getirilen içerik ile tanrıçanın öğretisi arasında tezat bulunması beklenmeyecek bir durum değildir. Varlık; tek, sürekli, değişmez ve hareketsiz bir doluluk, bütünlük ise görünenler dünyasındaki her türlü algı ve bunlara dair inançlar kökten yanlış olacaktır. Bununla birlikte geriye yapılan bir atıfla ölümlüler, karakterleri nedeniyle tüm görünüşü gerçek olarak kabul etmek durumundaydılar. Böylece ölümlüler için olayların ve bunlara bağlı görünüşteki olguların gerçek bir varoluşa sahip olması kaçınılmazdır. Bu kaçınılmaz, gerçekleştiği andan itibaren söz konusu düzleme dair inançların güvenilmez ve yalanlardan ibaret bir içerik olacağını bilmeliyiz.

3. Hakikat Yolu ve Mantıksal Çıkarımlar

Şiirin elimizdeki kesiminden altmış bir dize, Aristoteles fiziği üzerine yazdığı şerhte Simplikios tarafından aktarılmıştır. Bu, 8. parçaya kadar olan dizeler, felsefi niteliğini hak eden en eski argümantasyon örneklerinden birini içermektedir. Aynı şekilde Sextus Empiricus tarafından aktarılan otuz iki dizelik birinci kesim de önemlidir. Bununla birlikte diğer on yedi parçanın hiç birisi dokuz satırı aşmaz. Şiirdeki dizelerin çeşitli bağlamlarda orijinal konuları hakkında da kesin bir yargıya varmak zordur. Metindeki bu tür belirsizlikler, Parmenides'in ifadelerini ve niyetini anlamada zorluklara neden olmaktadır. Sorunlara karşın, büyük resim ana hatlarıyla ve doğru bir stratejiyle ortaya konulabilir.

Şiir, ana kesitleriyle, dört bölüme ayrılabilir. Başlangıçta, şairin atlı bir araba üzerinde, güneşin kızlarının gözetiminde, tanrıçanın huzuruna çıkışı anlatılır. Tanrıça, muhatabını selamlar ve ona, gerçeği ayrıca ölümlü insanlar hakkındaki inançları, iç yüzüyle birlikte anlatacağını bildirir. DK 2B-3B ve 6B-7B arası kısa parçalarda ise tanrıça, aletheia (ἀλήθεια) yani *hakikatin yolunun* kesin ilkelerini dile getirir. Üçüncü ana bölümde DK 8B51'e kadar, gerçeklik denilen şeyin, tek, değişmez, boşluk barındırmayan, hareketsiz madde ile dolu olduğunu, tündengelimsel formda kanıtlayan kesim uzanmaktadır. Dördüncü ana bölüm, DK 8B-51'den 61'e ve oradan da 9B19'a kadar uzanmaktadır. Burada *aletheianın* karşıtı olan ve ölümlülerin inançlarını anlatan *samı (doxa)* denilen bilgi üzerinde durulur. Bu son bölümde dile getirilen içeriğin, kesin hatlarıyla ortaya konulması için yeterli parçalar günümüze kadar ulaşmamıştır. Bununla birlikte Parmenides'in asıl savı olan, *hakikat yolu* hakkındaki kanıtlarını içeren pasajlar elimizdedir (Gallop, 2013, 6).

Şiir boyunca karşılan genel sorun aslında dizelerin alegorik bir yapısının bulunduğu ve bu çerçevede yorumlanmasının gerektiğine dair güçlü eğilim-

dir. Bu noktada içerikte geçen kavramların, neyin alegorisi olduğu sorunu, doğal olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ipucu, karşıt bir görüşün tezlerine de hizmet etmeye başladığı anda yorum süreci daha da karmaşık bir hale gelmektedir. Şiirdeki tasvirlerin izleri, herhangi bir yorumu haklı çıkarmaya yetmeyecek kadar derinlikli, girifttir ve bu nedenle yorumcuların tüm ayrıntılarda doğruyu buldukları söylenemez (Palmer, 2009, 53).

Genel olarak Parmenides’in tanrıçaya doğru yolculuğunun; hakikati araştırma, inandırma ve ikna yolu ile ilişkilendirilmesi, girişteki kavramların bir alegori olduğu yönünde yorumlanmıştır. Heliadlar (Heliades, güneşin kızları), şiirin bireysellik ile ilişkili yönlerini belirten sembollerdir. Kapılar ise insan ve hakikat arasındaki engeller olabilir. Karanlık ve aydınlık bölgeler, cehalet ile bilginin betimidir. Bu alegorik yorum eğilimi, daha ileri noktalara da taşınmıştır. Sextus Empiricus’un aktardığına göre Stoacı bir düşünür, araba tekerleklerini kulaklara, güneşin kızlarını gözlere benzetmek gibi sözcüklere sıra dışı anlamlar yüklemiştir (Coxon, 2009, 13).

Fanilerin inançları, Parmenides’in fiziksel dünyaya ilişkin kendi analizini temsil ediyorsa (DK 8B50-52) onun yolculuğunun bu dünyada gerçekleşmiş olduğunu düşünebiliriz. Öyleyse fenomenler düzleminde salt alegorik bir varlığın değil, gerçek bir varoluşun atfedilmiş olduğu tanrısalığa ve ilgili mekâna yapılan bir yolculuk söz konusudur. Bununla birlikte yoğun bir alegorinin bulunduğu ve bunların da çeşitli düşünürlerin çalışmalarında bulunduğunu görmekteyiz. Parmenides’in kendini araba üzerinde göstermesi, insanların dünyasından ilahi olana gidişi betimler. Bir inançtan başka bir inanca olan yönelimi ifade ederken söz konusu araç, Platon’un *Phaedrus* 246a nolu pasajda (Platon, 1997, 524a) dile getirdiğine benzer biçimde ruhun da bir sembolü olabilir. Platon’un ruhun rasyonel ve irrasyonel melekeler açısından ayrımının, Parmenides’in çağdaşı olan erken Pisagorcularda da bulunduğu dair kanıtlar bulunmaktadır. Güneşin kızları ise akli sembolize etmektedirler. Araba sürücüsü, Platon’un mitinde de akli temsil etmektedir (Coxon, 2009, 15). Şiirin girişinde tanrıçanın antropomorfik karakteri, onun kişiselleştirilmesidir ve bu anlamda Pisagorcuların, fiziksel evreni kuşatan, yöneten ateş veya ışık halkasının bulunduğuna yönelik kabulleriyle uyuşmaktadır. Yine başka bir yoruma göre Parmenides’in kozmolojisinde geçen *Olimpos* tanrıları fizikselidir. Bu açıdan fiziksel madde ve güçlerin kişiselleştirilmesi söz konusudur. Tanrıların antropomorfik tasvirinin, insan doğası için verilen bir ödün olduğunu dile getiren Pisagorcu anlayışın, Parmenides’in aynasından yansımaları olduğunu düşünebiliriz (Coxon, 2009, 15).

Parmenides’in zihinsel ve uzamsal hareket arasında kurduğu bağlantı, Platon’da ruhun gerçekliğe dair içeriğe ulaşma gücünün hareketini, “yukarı”

bir dünyadan aldığına yönelik düşüncesini anımsatmaktadır. Bu noktada Hıristiyanlık ve İslam gibi dinlerde de görülen *hidayet* veya mistik yorumlarda bulunan *nur* öğretisine benzer bir yaklaşım söz konusudur. Yolculuk sadece ilahi bir yardım sonucu devam ettirilebilir. Bunun temel nedeni tanrıçaya giden yolun, insanların uzanamayacağı kadar uzak bir yerde bulunmasıdır. Pisagorcu varlık ve yokluk yorumları bağlamında duyulur nesnelere inkâr ve insanın zevklerden kaçınması düşüncesi, ikili yapının anlaşılmasında önemlidir. Nitekim Pisagor'a göre hayat aslında yolda olmaktan ibarettir (Coxon, 2009, 16).

Parmenides, bilindik anlamıyla düşünme ve onun içerikleriyle değil hakikatin ima ettiği bir anlamda söz konusu olabilen bilgiyle ilgilenir. Sıradan bir mantıkla kurgulanan düşünceye iltifat etmeyen Parmenides, içeriğin çelişkidenden uzak ve tutarlı olması gerektiğini ima etmektedir. Yine o, bilinen şeyi *êστῖ*'nin geçici öznesi olarak kabul eder. Bu da bilmenin nesnesi olacaktır. Son olarak ifade, hakikate referansta bulunur. Bu durumda *êστῖ*, bilinebilir olanın sadece gerçekliğini değil aynı zamanda var olduğunu da ortaya koymaktadır (Kahn, 1969, 714). Böylece Parmenides'in savı varoluş kavramını iki açıdan içermektedir. Özne için varlık ve bu varlığı belirli tarzda karakterize eden olgu veya duruma yönelik varoluş ya da hakikat. *Var değil değil* (olumsuzlamanın olumsuzlanması) ile her iki sav reddedilir. Mantıksal bir sonuç olarak, mevcut dolayımında bilinebilecek herhangi bir nesnenin ve varlığın olmadığı, bunları betimleme noktasında da kabul edilebilecek durum, olgu ve bilginin bulunmadığı çıkarılabılır. Tanımlamak istediğimiz dile getirilen her ne ise onun öyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. İnanç için hakikati takip etmek gerekmektedir. Hakikat, kendisine götüren yolun sonundadır. Çelişği olanın ise *ikinci, düşünülemez ve adlandırılmaz diye değerlendirilmeli* (DK 8B17) biçimde anıldığı görülür ve bunun, ilk yolun kazanımlardan yoksun bulunduğu açıktır. Bildiğimiz ve gerçek olarak söylediğimiz şey, düşünce ve dilde de bildiğimiz ve olduğunu söylediğimiz gibi olmalıdır. Parmenides; bilmek, dile getirmek ve varlık arasında sistematik bir paralellik kurmaktadır. Parmenides, dünyada herhangi bir bilginin veya gerçekliğin olabilmesi için orada bir şeylerin olması gerektiğini öne sürer. İlk izlenimlere göre oldukça sıradan ve makul olan bu öncülden, değişimin imkânsızlığı gibi zamanına göre sıra dışı bir sonuca gitmek isteyen Parmenides, yaratıcı ve kanıtlanabilir bir akıl yürütmenin standartlarına işaret etmektedir.

4. İlkeler

Parmenides'in şiirinin girişinde bahsedilen araba yolculuğu, *aydınlığa doğru; başlarındaki örtülerini elleriyle çekip açarak* (DK 1B10) biçiminde

dile getirildiği gibi karanlıktan ışığa doğru uzanan bir aydınlanma yolculuğudur. Tanrıça, Parmenides’in bilgi arayışında kullandığı alegorik bir figürdür. Yolculukta ona eşlik eden diğer yardımcılar ve tanrıçanın figürsel otoritesi, sürecin olumlu biçimde sonlanacağına dair garanti verir ve her şeyden öte ona, hakikatin bilgisini öğreteceğini vaat eder. Aslında Parmenides’in yolculuğu bu açıdan bakıldığında güvenilir bilgi arayışından ibarettir ve insanların mevcut eğilimlerinden bağımsız bir niteliği olmasına rağmen, kesin bir sonuca odaklanmıştır. Bu yolda, her ne kadar varlık söz konusu edildiyse de sorun, kozmoloji değil epistemoloji konusuna dokunmaktadır. Bu dokunuşun zihne yönelik mesajı, bilgi elde etmede düşünsel ve bilişsel içerik için kesin bir alternatif ortaya koymaya yöneliktir. Elbette bu araştırmanın sonucuna dair bileşenler arasında, Parmenides’in doğal dünyanın “gerçeğe dayalı” bir açıklaması da vardır ve bu noktada kendinden önceki doğa filozoflarına yönelik bir yanıt çabası sezilir (Kahn, 1969, 705).

Bilginin doğasına yönelik doğruluk ve yanlışlık gibi açılardan ortaya konulan sorunlar, Parmenides’in de devraldığı temalardandır. Ksenophanes, insanların sahip oldukları bilgisel içeriklerin, zarlardan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bu yargının muhtemel nedeni, tanrısal pozisyonla karşılaştırıldığında insanın konumunun bir sonucudur. Aynı şekilde Herakleitos’un yaklaşımında da tanrısal inanç ile insani varsayımın farkı göze çarpmaktadır. Parmenides’in yaklaşımı iki açıdan orijinaldir. İlkın özgün mantıksal bir kurgu ile o, yapısal bir sıralama çerçevesinde alınan sorunları kendi yerlerinde çözmeye çalışır ve yöntemsel olarak bilgi sorununu başa alır. Böylece onun ontoloji ve kozmolojisi, hakikatin ve ölümlülerin bilgisi olarak iki kesin ayrımla sunulur. İkinci olarak, her ne kadar bilgisel açıdan yüksek ve insanınki gibi daha düşük bir konumun karşılaştırması yapılsa da benzerlerinin aksine Parmenides; alçak gönüllülüğü bir tarafa bırakmış biçimde, kendi tezlerini tanrıçaya söylettirir (Kahn, 1969, 706).

Şiirin girişine odaklandığımızda, önemli bir dilsel sorun karşımıza çıkmaktadır. Parmenides, (*var vardır oysa değil var (var olmayan) var değildir* (DK 2B3) biçiminde dile getirdiği sözcük bağlamında *ἔστι/ıs/dır* kullanımıyla herhangi bir özneyi kastetmiş midir? Kahn’ın açıklamalarına göre, Yunancada salt özne olmadan, yardımcı fiil anlamına gelen bir ifade kullanılabilir. Elbette sonlu bir fiili gösterecekse *konusuyorum, gidiyorum, şarkı söylüyorum* sözcüklerinin İtalyanca karşılıklarında sırasıyla *parlo, vengo, canto* kullanımları buna örnek olabilir. Parmenides’in *ἔστι* kullanımı için ise hiçbir mantıksal özne verilemeyeceği öne sürülmüştür. Bununla birlikte Yunancada söz konusu fiil, gayr-ı şahsi olarak kullanılmaz ve böylece o, genellikle dilbilgisel

bir konu veya bağlamdan çıkarılabilecek mantıksal bir konu ile ortaya çıkar (Kahn, 1969, 709). Sonuçta Parmenides'in savında onun, konu olduğunu kabul edebiliriz. Bu durumda fiilin mantıksal öznesini tartışmak gerekmektedir. Dile getirilen yol açıkça bir bilgi arayışına işaret ediyor. Yolun içerdiği mantıksal özne de hakikat ve inandırıcı bilginin yapı ve doğasıdır. Parmenides'e göre muhtemelen, felsefi açıdan çabasının hedefi, neyin bilinebileceği veya bilmenin nesnesinin ne olduğudur. Bir sonraki aşamada temel sorun, *ἔστι* ifadesinin varoluşsal veya koşaç kullanımı arasında bir tercihte bulunma konusudur. Kahn'a göre, fiilin *var* anlamına geldiği yönünde bir tercih, güçlü bir eğilim olarak ortaya çıkmıştır. Yine fiil, *bu böyledir* anlamına da gelmektedir. Aristoteles de *ἔστι* fiilinin *doğrudur*, *öyleyse bu böyledir*, *doğrudur* anlamlarına değinir (Aristoteles, 1996, 251). Bu çerçevede Parmenides, ele aldığı konu bağlamında *bu böyledir* gibi bir anlamı ortaya koymuş görünüyor. Varlığın durumu böyle olmalıdır ki betimlersek *X*, *A'nun*, *A'yı gerektirdiğini biliyor* biçimde ifade edebiliriz. Parmenides, başlangıçta herhangi bir kanıt sunmadan tezinin tartışmasız olarak doğru olduğunu dile getirmektedir. Parmenides'in düşünme, *sezme* (*νοεῖν*) ve nesnesi arasında söz konusu olan zorunlu bağlantı hakkında bir tez kurgulamak istediği anlaşılmaktadır. Böylece o, bilinmesi olası hatta zorunlu olan kesin bir olgudur, gerçek bir durumdur. *ἔστι/olmak/dır* fiilinde hem varoluşsal hem de yüklemel anlam bakımından bilginin nesnesine dair kullanım söz konusudur. Bu düzlemde ontolojik açıdan ilkin, üzerinde konuşulan bir özne yani bir ad olmalıdır. İkinci sırada, konuyla ilgili bir yüklem ve üçüncü adımda da savın ortaya koymak istediği durumun kendisi mevcut olmalıdır. Parmenides'in dizelerinde bu üç kavramın açıkça ayırt edildiği söylenemez. Bununla birlikte ontolojik ve yüklemel kullanımında *ἔστι* ibaresinin, *νοεῖν* ifadesi bağlamında neleri içerdiği belirlenmelidir. Böylece çokluğun ve değişimin neden dışlandığı daha açık anlaşılacaktır (Kahn, 1969, 710).

Tanrıça, (*var*) *vardır oysa değil var* (*var olmayan*) *var değildir* biçiminde DK 2B3-8 arasında, soruşturulana götüren iki yol olduğunu ve bunlardan yalnızca birinin doğruya ulaştırdığını dile getirmektedir. Bu yollar bütünüyle varlık ya da gerçeklik söz konusu olduğunda *var* ve bunun değillemesini içeren bir formda *yok* nitelemesidir. İkinci nitelemeyi içeren yol, mantıksal gerekçeler nedeniyle yanlıştır. Bu durumda elde kalan, ilk yoldur ve böylece varlık, vardır ve yokluk da yoktur. Daha teknik bir anlatımla *A*, *A'dır* ve *-A*, *A değildir*. Var olan bilinir fakat buna karşıt olarak hiç kimse, var olmayı bilemez. Ölümlüler iki yolun da var olduğuna inanmışlardır, *onlar var olmayı ve olmamayı aynı kabul ederler* (DK 6B8). Parmenides'in ortaya koyduğu sorun, dile getirdiğimiz gibi, bilgi konusu etrafında şekillenmiştir ve onun temel

hedefi bilgiye ulaşma, onu arama yolları, alternatif biçimleri serimlemektir. Bunlar arasından sadece bir biçimin gerçek bilgiye götürebileceği savunulmaktadır. Her şeyden önce neyi ve nasıl bilebileceğimizi ortaya koymak, böylece temel sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Parmenides, bilgiye giden yola dikkat çekmekte ve onun inanma bağlamında ikna edici, güvenilir olduğuna işaret etmektedir. İfade ettiğimiz gibi iki yol; *var* (*ἔστί*) ve onun karşıtı *var değil* mevcut hakkında ileri sürülmüştür. Bu çiftin arkasından mantıksal olarak bir yol daha belirlemekte gecikmez: Hem *var* hem de *var değil* yolu. Bu çerçevede Parmenides'in ortaya koyduğu iki yol, muhataplarını seçim noktasında, çelişmezlik ilkesiyle karşı karşıya getirmektedir. Aynı anda üçüncü hâlin imkânsızlığı ilkesi de çelişmezliğe eklenmiş görünmektedir. Çelişmezlik açısından *var* vardır ve *var*, *var* olmayan değildir (Kahn, 1969, 708). Diğer ilke bağlamında *var*, *var* olan hem de *var* olmayan biçiminde düşünülemez. Çelişmezlik yasası Platon'un devletine kadar açıkça formüle edilmemiştir (Platon, 1997, 1067c). Üçüncü hâlin imkânsızlığı da Aristoteles tarafından formüle edilmiştir (Aristoteles, 1996, 228). Öğrencisi Zenon'un olmayana ergiyi/abese ırcayı andıran kanıtlama yöntemlerinde ustaca kullandığını dikkate aldığımızda; çelişmezlik ve üçüncü hâlin imkânsızlığı gibi mantık ilkelerinin, Parmenides tarafından açıkça bilindiği ve bilinçli biçimde ortaya konulduğu varsayımı yanlış olmayacaktır. Tanrıçaya göre, bir şeyin hem *var* olması hem de *yok* olması, kabul edilemez bir çelişkidir. Bu nedenle *var* varsa ve hem de *yok* varsa; *var*, yokluğun doğası gereği, *var* olamaz. Yalın bir form çerçevesinde ifade edersek: 1. Ya varlık ya da yokluk vardır (ikisi aynı anda *var* ya da *yok* olamaz). 2. Yokluk, *var* değildir. 3. Öyleyse varlık, vardır. Bu çıkarımda yer alan kavramlar hakkında iki sorun ortaya çıkmıştır. Öncelikle *var* ve *yok*, nasıl yorumlanmalıdır? Yani *var/dır/ıs*; varoluşsal yapı ya da koşaç (kopula) veya gerçekliğe yönelik, dilsel bir ifadenin gramatik normları çerçevesinde bir gerçek olarak hatta bu ikiliyi kapsayan üçüncü bir şık, çeşitli bağlamlarda bu ikisinin söz konusu olabilecek bir bileşimi olarak mı anlaşılmalıdır? *Mecburendir, varlığın var olduğunu söylemen ve düşünmen* (DK 6B1) biçiminde geçen dizelerde makul bir yanıt bulunabilir. Tanrıça, muhatabının konuşma ve düşünmesine yönelik isteği; varoluşsal boyutuyla olanın, gerçek olarak *var* olduğunun kabulüne bir yönlendirme. Burada, konuşmak ve düşünmek için yeter şartların oluşturulmasına referansta bulunarak *var* ve *yok* kavramlarının doğası üzerine eğilme söz konusudur. İki yoldan biri hakikate götürür. Buna göre *var* ve *yok* kavramları arasında kesin bir seçim yapmak gerekmektedir. Tanrıçaya göre *var* olan, salt üzerinde konuşulmak ve düşünülme için orada gerçek olarak vardır. Bu nedenle mevcut, konuşmanın ve düşünmenin biricik nesnesidir. Üzerinde düşünülüp konuşulamayan olduğu için *var* olma-

yanı mevcut kabul etmek çelişkilidir. Bu çerçevede tanrıçanın kanıtı şöyledir: 1. Hakkında konuşma ve düşünmenin söz konusu olduğu şey var olmak için oradadır. 2. Bunun karşıtı bir pozisyondaki şey ise yok sıfatıyla var değildir. 3. Öyleyse var olmayan şey hakkında konuşma ve düşünme edimi olanaksızdır.

Tanrıçaya göre hakkında konuşup düşünebiliyorsak bir şey mutlaka var olmalıdır. Sürecin özü; doğası gereği konuşmaya ve düşünmeye olanak veren bir şey, yoklukla nitelenemez ve zorunlu olarak var olmalıdır. Tanrıçanın kurgusu, var olmayana atıfta bulunmanın kaçınılmaz güçlüğünden yararlanmaktadır ve bu haliyle içerik, modern varoluşsal tümcelerle ilintili sorunlara benzerlik taşımaktadır (Gallop, 2013, 10). Bu tür ifadelerde, çelişkiye düşmeden öznenin, var olmayana referansta bulunması olanaksızdır. Bu çelişkinin, karşıt başka bir çelişkiyle zayıflatılması da kaçınılmazdır. Eğer olmayan hakkında, *var değildir* biçiminde bir yargı üzerinden konuşulabiliyorsa ve bu da hiçbir şeye referansta bulunmuyorsa onun hakkında nasıl konuşabiliyoruz ya da düşünebiliyoruz? Yok hakkında konuşan, aslında onun hakkında konuşmuyor mu? Buradaki kastın, kanatlı atlar gibi kurgusal varlıklar hakkında konuşmanın olanaksızlığını içermediği açıktır. Her şeyden önce; Parmenides'e hakikat yolunu gösteren varlık, bir tanrıçadır. Anlaşılacağı üzere filozofun savı; kurgusal nesnelere ilgili değil, tanrıçanın dile geldiği dizelerde geçen ölümlülerin, hakkında inanç geliştirdikleri duyuma dayalı nesnelere bağlantılıdır. Bu açıklamada çözüm bekleyen diğer zorluk, söz konusu nesnelere hakkında ortaya konulan konuşma ve düşünme olanaksızlığını haklı kılan nedenler nelerdir? Ayrıca ilintili olarak, çokluk ve değişimi içeren bir dünya niçin dışlanmaktadır? Tanrıçanın ima ettiği şey, dildeki karşıtılıkların kullanımında bulunabilir. Dil, karşıtılıkları barındıran pek çok kavramı barındırır ve bunların referansları da dış dünyada bulunabilir. Söz gelimi sıcak ve soğuk sıfatlarını kullandığımızda, belirli bir karşıtılığı dikkate alarak, anlamsal bir kurguyu yaratırız. Birini kullanmak, diğer karşıtı zorunlu olarak dışlamaya götürür. Temmuz'da Antalya'nın ateş gibi yandığını söylediğimizde, şehrin soğuk olduğunu dışlarız. Buna göre sıcak varsa, soğuk yoktur. Bu tür ifadeleri gerektiren olay veya olgulara dair kullanımlar açıkça, dünyanın betiminde, duyumsallık içeren yapılara gereksinimi doğurur. Karşıtılıklar olmadan adlandırılanın, sahip olduğu değeri yitireceğini söyleyebiliriz. Antalya'da soğuk olmadığını söyleyemezsek, sıcaklığı da düşünemeyeceğimizi biliriz.

Tanrıçaya göre, *her şey olacak adı, fanilerin kurup hakiki diye var olduklarına kanarak vazettikleri* mısralarıyla başlayıp devam eden dizelerde (DK 8B38-41) ölümlülerin, doğru ya da gerçek olduğu kanısıyla dile getirdikleri her şey salt adlardan ibarettir. Başka bir yoruma göre adlar, tanrıça tarafından onaylanan gerçekliğe referansla ortaya konulmuştur. Bu nedenle var olana yö-

nelik referans gerçek, olmayana ise yanılısamadır. Ölümlülerin, kevn ve fesat, var veya yok, yer ve renk değişimine yönelik inançları, benzer yanılısamalardır. Diğer taraftan argümanın bu katı sınırları, ölümlülerin duyularına bağlı olarak türetilen içeriklerden, hangisinin gerçekten var olduğu ya da olmadığı nasıl bilinebilir? Ölümlülerin dünyasında buna karar verecek bir mekanizma olmadığına göre aslında var ve var olmayan hakkında doğru bir yargıya varmak olanaklı görünmüyor. DK 8B2-4’te tanrıça, yol üzerinde bazı niteliklere sahip işaretlerden söz etmektedir. Bunlar, hakikat yolcusunun, konuşma ve düşünme ediminin nesnesi olacak şeyin özelliklerini tanımasını sağlayacaktır. Özellikler; yaratılmamış, yok olmayacak, bütün, tek parça, sabit, hareketsiz, tamamlanmış ve eksiksiz olarak sıralanabilir

Parmenides’in öne sürdüğü ve değişimin, hareketin vb. alışageldiğimiz pek çok kavramın gerçekte olmadığını çıkarsadığı tezi mantıksal açıdan doğru sonuçları veriyor mu? Parmenides’in argümanı başlangıç olarak bir ikilem hatta bir üçlem sunuyordu. Ona göre mevcudun, meydana geldiğini söylüyorsak ona hangi menşei atayacağız? Olan nereden doğdu, nasıl çoğaldı? *Ne önce vardı ne de sonra var olacak* biçimde çevrilen dizelerinde (DK 8B5) üçlem karşımıza çıkmaktadır. İlk var olan, olmayandan gelir. İkinci olarak, varlık ortaya çıkmıştır fakat herhangi bir şeyden değil ve üçüncüsü, olan hâlihazırda gerçek olandan meydana gelmiştir. İlk iki alternatif Parmenides nazarında mantıksal bakımdan eşdeğerdir. Zira ona göre yokluk bir hiçtir. Farklı bir ifadeyle yokluk, herhangi bir şey olmayan hiçbir şeydir. Argümanın temellerine yakından bakarsak varlık, olmayandan gelemez çünkü olmayanın bilinemezliği, dile getirilemezliği konusunda ortak bir kanaat vardır. Var olmayana hiçbir şey yüklenmeden onun hakkında konuşmak onu bilmek olanaksızdır. Buradan da Yunan düşüncesinin, Latince *ex nihilo nihil fit* olarak ifade edilen meşhur kabulden, *hiçten hiçlik çıkar* ilkesi anlaşılır. Modern perspektifte bu, enerjinin korunumu denilen termodinamik yasasına karşılık gelebilir. Bu basamak, ikinciye yükselir ve öncesi olmayanın, bütünüyle mantıksız olduğu savı karşımıza çıkar. Var olan hiçten çıkmış olsaydı onu daha erken değil de şimdi ortaya çıkararan şey ne olabilirdi? Hangi neden onu bu halde ve özellikle herhangi bir zamanda yaratmıştır? Bu sorular, nedensellik düşüncesine bağlı olarak ortaya konulan *yeter sebep ilkesini* çağrıştırmaktadır (Wedin, 2014, 91). İlkeye göre bir şeyin yapısını, yerini ve zamanını diğer seçeneklerden ziyade mevcut hâliyle belirleyen bir neden olmalıdır. Bir şey, başka bir şeye neden olmalı çünkü hiçbir şey, bir şeyi üretemez. Kabaca betimlersek hiç, eşittir hiçe ve var ise var olana eşittir. Böylece olan, var olana denk gelmektedir. Kısacası *özdeşlik* ilkesinin bir anlatımını görüyoruz ki var olan sadece var olandır.

Monist karakter, varlığın yapısında mutlak biçimde mühürlenmiştir. Yukarıda dile getirilen bağlamda geçmişte ve günümüzde Parmenides'in katı monizmini eleştirenler, onun kullandığı argümanın geçerli fakat yanlış bir öncüle dayandığı için sağlam olmadığını dile getirmektedirler. *İç çelişkili* olması bir tarafa bu yargı, neredeyse bütün metafiziksel içeriğe yönelik getirilen genel bir eleştiridir (Kahn, 1969, 716).

Parmenides'e göre varlık, bütün ikilemleri dışta bırakmış, oluşun varsayımsal kökenlerini yanlışlayarak kendisiyle kendisini özdeş kılmıştır. Yine bu noktada sıklıkla Parmenides'e yöneltilen olanın, varoluşsal ve yüklemsele boyutlarının karıştırıldığı eleştirileri de Kahn'ın kurguladığı biçim göz önünde bulundurulduğunda yüzeysel kalmaktadır. Aristoteles'in ona yönelik, varlığı tek anlamlı kullandığı, oysa Parmenides'in savının aksine, bunun çok yönden kullanılabilen bir terim olduğu eleştirisi de geçerli değildir. Muhtemelen Parmenides'e yapılan en ciddi eleştiri ise "olan bir şeyden farklı olmak ile hiçbir şey olmamak anlamına gelen olmayan şey olmak arasında ayırım yapmaması" biçimindeki ifadelerdir (Kahn, 1969, 704). Aslında Parmenides, bu ayırımı yapmamakla konuda monizmi ve var olanın değişmezliğini göstermeyi hedeflemektedir. Olmamak anlamındaki olumsuzlama ile hiçlik anlamındaki olmama arasında ayırım yapmak, Sofistlere yönelik tartışmalarda önemli görülmüştür. Söz konusu edilen εἶναι yani var olmak bağlamında aynı anlamı verebilecek ayrı bir fiilin olmaması nedeniyle dile getirilen iki olumsuzlama arasında ayırımı ortaya koymak her zaman kolay değildir. İfade ettiğimiz gibi Parmenides'in kullanımında da fiilin, hâlihazırdaki bir durumla betimlenen mevcut bir varlığı belirttiği izlenimi oluşturmaktadır.

Parmenides, şiirinde daha önce dile getirilen ikinci yola bir yol daha eklediğini belirtmişti. Bunları bütüncül bir biçimde değerlendirmek ve mantıksal düşünceyi belli noktalarda özetlemek faydalı olacaktır: Varlık vardır, var olmayan yoktur. Bu yol aynı zamanda inandırıcı, ikna edici olan yoldur. İkincisi, varlığın mevcut olmadığını, üstelik var olmasının da zorunlu kılınamayacağını savunan yoldur. Üçüncüsü ise varlığın hem mevcut hem de ma'dûm olduğunu savunanların yoludur. İlk yol Parmenides'in savını içerir. İkinci yolun taraftarları hakkında bilgi verilmez fakat bir yoruma göre burada, boşluğu kabul ederek bir bakıma var olmayanı var kabul eden atomcular kastedilmiştir. Üçüncü yolun muhtemelen Herakleitos'un savunduğu iddiayı içerdiği varsayılır (Arslan, 2013, 1/220). Parmenides'in savını yalın biçimde ifade edersek: Özne ve yüklem arasında kurulan bir totoloji yani varlık, vardır. İkinci önerme, özne hakkında söylenileni yüklemde yalanlamak; varlık var değildir. Üçüncü yargı ise özne hakkında dile getirileni yüklemde çelişik biçimde tekrarlama içerikli yapı; varlık hem vardır hem de yoktur.

Formel olarak; $A, A'dır, A, A\ değildir$ ve $A, A'dır$ ve $A\ değildir$. Parmenides'in savına göre özdeşliğe aykırı olan son iki önerme kabul edilemez görülmektedir. Parmenides'te özdeşlik ilkesi, onu öncelikle varlığın, daha sonra varlığa yönelen düşüncenin ilkesi olarak kabul eden Aristoteles'e karşıt olarak, metafizik bir bağlamda ontolojik olarak yapılandırılmıştır. Bu görüş kimi filozoflar tarafından oldukça farklı zeminlere de çekilmiştir. O, var olmayanın düşünülmeceğini dile getirirken varlığı, düşünceye bağlı bir kurgu olarak anlamamaktadır. Buna rağmen, Parmenides'in bu görüşleri nedeniyle, tıpkı George Berkeley (öl. 1753) gibi idealist geleneğe muvafık bir felsefeci olduğu savunulmuştur. Fakat Parmenides'e göre varlık asıldır ve mevcut, burada olduğu için düşüncenin ilgi alanındadır (Arslan, 2013, 1/220). Parmenides'e göre varlık; ezeli, ebedi, bölünmez ve değişmez sürekli bir bütündür. Ona göre varlık, var olmayan bir şeyden meydana gelmiş olamaz. Bunun nedeni açıktır çünkü var olmayan bir şey zaten var değildir. Yok olanın var olanı doğurması mantıksal olarak çelişkilidir. Yine varlık, yokluktan çıktıysa onun hangi nedenle ve niçin geçmişte veya gelecekte değil de şimdi meydana geldiğini açıklamak olanaklı değildir. Bu bağlamda Parmenides'in tezleri, kendinden sonra gelen filozoflar üzerinde farklı düzlemlerde etkisini göstermiştir İslam filozofları bu nedenle varlığın zamanda yaratıldığı düşüncesini yadsımışlardır. Leibniz de bu çelişkinin farkına vararak, yeter sebep ilkesinin işlemediği gerekçeyle, zamanın varlığını reddetmiştir (Arslan, 2013, 1/228). Yine Parmenides'e göre evren sonludur. Bunun temel nedeni ona göre varlığın eksiksiz olmasıdır. Aynı şekilde Aristoteles de evrenin sonlu olduğu tezini bu yargıya dayandırmaktadır. Aristoteles'e göre sonsuzluk yetkinlik değil eksiklik göstergesidir. Sonsuz olan bir şey sonu olmayan bir bakıma hala olmakta olan bir yapıya işaret ettiği için mükemmellikten uzaktır. Oysa tam yetkinlikten söz edebilmek için olup bitmiş bir yapının kusursuz, nihai sınırlarına ulaşmış bulunması gerekmektedir. Ona göre mükemmellik, bilkuvvenin bilfiil gerçekleşmiş olmasıdır. Arslan, teist dinlerde ise sonsuzluğun bu görüşe karşıt olarak yetkinlik ölçütü kabul edildiğini dile getirmektedir. Bu açıdan, sonsuzluğun eksiklik barındırdığı düşüncesinin, Tanrı'nın sıfatları bağlamında düşünüldüğünde aslında amacına hizmet etmeyen bir inananca dönüştüğü görülmektedir (Arslan, 2013, 1/232). Varlığa dair olasılıkların *kestirilemez* sınırlarını, matematiksel sonsuzlukla kıyaslamak *kategori hatası* olarak algılanabilir. Bununla birlikte her iki yaklaşımın aynı kefeye konmasını haklı çıkaracak *mantıksal açmazlar* da bulunmaktadır. Varlığı çevrelemenin zorluğu; çizilen her sınırın, ötesini ve yeni bir sınırı da gerektirmesinden kaynaklanır. Parmenidesçi eleştirilere konu olabilecek söz konusu durum, matematiksel sonsuzluktan *ödünç alınan* sezgisel sınırsızlık nedeniyle, mutlak kavramının olası güçlükleri hakkında fikir vermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Elea Okulu'nun kurucusu ve en önemli siması Parmenides, Sokrates öncesi filozofların arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Tezleri, kendinden sonra gelen Antik filozofların düşüncelerini etkilediği gibi günümüzde de çeşitli bağlamlarda tartışma konusu edilmektedir. Kendisinden kalan fragmanların şiir türünde olması ve bunların da kapalı üslubu nedeniyle, kullanılan kavramları çözümlmek kolay değildir. Şiirinde söz konusu edilen *hakikate giden yol*, yazıldığı zamana kadar varlık, bilgi ve mantıksal çıkarım bağlamında ortaya konulan içeriği temelden değiştirmiştir.

Algılananın ve sağduyunun *sınırlarını zorlayan* Parmenides, gerçekliğin sonsal doğasını tartıştığı dizelerde, varlığın mutlak karakterini, tek ve değişmez niteliğini, zamansızlığını, başlangıcı olmadığını ve bu nedenle sonunun da bulunmadığını savunmuştur. Bu yaklaşımlar, her ne kadar varlık bağlamında ontolojiyi, bilgi düzleminde epistemolojiyi ve yapısal anlamda kozmolojiyi irdeliyor görünse de Parmenides'in söz konusu içeriği çözümleme biçimi, rasyonel düşüncenin yeni yapısını, kuramsal ve sistematik hale gelmeden önceki basamağını oluşturmuştur. Sürekli, kadim, sonsuz gibi varlık betimi, aynı zamanda düşüncenin konusu olarak, olanın özdeşliği fikrini ortaya çıkarmıştır. Platon ve Aristoteles elinde formel yapıya kavuşacak mantıksal kurgunun bu ilk ilkesini *varlığın, var olmayan olamayacağı* tezi izler ve böylece çelişmezliğin de yolu açılır. Bu çerçevede, varlığın *var ya da yok* olması adımını sorguladıktan sonra ikisi arasında ya da dışında herhangi olanaklı bir seçeneğin olmaması ise *üçüncü hâlin imkânsızlığını* ortaya çıkarmıştır. Argümanın başlangıcına döndüğümüzde, diğer temel mantık ilkesini de keşfederiz. Varlık, yokluktan gelmemiştir; zira bunun karşıt halini kabul edersek, yokluğun var olması ve onun yok olduğu halde, var olarak kendini doğurması gerekecektir. Oysa var olanın var olabilmesi için yeter bir nedene sahip olması gerekir ve varlığın bu tür yokluk-varlık statüsünden doğması olanaklı değildir. Böylece *yeter sebep ilkesi* gereğince nedenlerin doğasının, sonuçların oluşumuna kaynaklık edebilmesi gerekir. Varlığın bu biçimde nitelenmesi, kendisiyle özdeş, çelişmeyi dışta bırakan, nedensiz bir yapı olarak betimlenmesini doğurmuştur. Bu varlıkların kanıtsal sonuçları, Parmenides'in tezine bağlı olarak farklı mantıksal çıkarımları ve uygulamalarını da doğurmuştur. Tümdengelimsel biçimde, varlığın genel konumundan, onun maddesel olduğu, her yeri doldurduğu, boşluğun reddi, bölünmezliği, nicel ve nitel değişmezliği, yekpare yapısı çıkarılır. Bu düşünceler, mantık felsefesini olduğu kadar, diğer temel felsefe konuları başta olmak üzere fizik ve matematik gibi bilimlerini de etkilemiştir. En azından söz konusu alanların uzmanlarınca böylesi bulgular, *ilham verici* olarak algılanmıştır. Popper'in, Einstein hakkında konuşurken onu, zamanı-

nın Parmenides’i olarak nitelenmesi çarpıcı bir örnektir. Einstein’ın, zamanı tıpkı Parmenides gibi, yanılgıdan ibaret görmesi de benzerliklerden sadece biridir. Wittgenstein’in, dilin ve varlığın doğası hakkındaki belirli yaklaşımları ile Parmenides’in bunlara dair tezleri arasında paralellikler de kurulabilir. Diğer taraftan varlığın doğası ve onunla ilişkili nitelikleri hakkında üretilen tezlerin, metafizik alanında da keskin sonuçları olmuştur. Bu çerçevede Yeni Plâtoncuların inançları ve monist geleneğin farklı bağlamdan temsilcileri olan teist dinlerin dogmaları da Parmenides’in tezlerinden, mantıksal üretim süreçlerinden etkilenmiştir.

Sonuç olarak Parmenides, varlık-bilgi düzleminde ortaya koyduğu özgün tezler ve mantıksal süreçlerde ürettiği içerik bağlamında, felsefe tarihinde önemli bir iz bırakmıştır. Etkisinin boyutu ve derinliği nedeniyle Parmenides düşüncesi, ilgili alanlarda söz konusu olan her türlü felsefi araştırma için güncelliğini korumaktadır.

Kaynaklar/References

- Aristoteles. *Metafizik*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Barnes, Jonathan. *The Presocratic Philosophers*. London: Routledge, 2013.
- Cevzici, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Coxon, A. H. *The Fragments of Parmenides*. Us: Parmenides Publishing, 2009.
- Curd, Paricia. *The Legacy of Parmenides*. Las Vegas: Parmenides Publishing, 2004.
- Gallop, David. *Parmenides of Elea: Fragments*. Toronto: University of Toronto Press, 2013.
- Henn, J. Martin. *Parmenides of Elea*. London: Preager, 2003.
- Kahn, H. Charles. “The Thesis of Parmenides”. *The Review of Metaphysics*. 4/22 (Jun. 1969), 700-724.
- Palmer, John. *Parmenides and Presocratic Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Parmenides. *Fragmanlar*. çev. Kaan H. Ökten. İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.
- Platon. *Pahaedrus*. Plato Complete Works. Ed. John M. Cooper. Trans. Alexander Nehamas and Paul Woodruff. Hackett Publishing, Indiana Polis, 1997a.
- Platon. *Parmenides*. Plato Complete Works. Ed. John M. Cooper. Trans. Mary Louise Gill and Paul Ryan. Hackett Publishing, Indiana Polis, 1997b.
- Platon. *Republic*. Plato Complete Works. Ed. John M. Cooper. Trans. G.M.A. Grube, rev. C.D.C. Reeve. Hackett Publishing, Indiana Polis, 1997c.
- Platon. *Sophist*. Plato Complete Works. Ed. John M. Cooper. Trans. Nicholas P. White. Hackett Publishing, Indiana Polis, 1997d.
- Popper, R. Carl. *The World of Parmenides*. Ed. Arne F. Petersen. London: Routledge, 1998.
- Wedin, V. Michael. *Parmenides’ Grand Deduction*. Oxford: Oxford University Press, 2014.